

**МЕТА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ****THE PURPOSE OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN UKRAINE:
THE THEORETICAL PROBLEM OF CONTENT****Журба А.І.***кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Донецького юридичного інституту МВС України*

Статтю присвячено розгляду природи формування мети кримінального судочинства. Метою роботи є визначення існування мети кримінального провадження у відповідній системі з урахуванням емерджентної природи її результату. Розглядаються сучасні наукові точки зору, предметом яких є мета кримінального провадження. Робиться висновок про те, що мета кримінального процесу в цій галузі права позбавлена суб'єктивної ознаки, що виключає її існування. Наприкінці стверджується, що про мету у кримінальному провадженні слід згадувати, коли йдеться про діяльність конкретного учасника провадження, якому притаманне моделювання майбутнього результату, проте її не можна визнавати загальною метою кримінального процесу. З огляду на емерджентну властивість його кінцевого результату, зроблено спробу довести відсутність загальної мети кримінального процесу, і замість неї визначено наявність призначення кримінального судочинства як зовнішнього фактору, що обумовлює зміст і структуру відповідної діяльності і правової галузі. Надані рекомендації щодо наступних досліджень, в яких буде корисним розглянути внутрішній зміст призначення кримінального судочинства, його види та фактори впливу на нього.

Ключові слова: призначення кримінального судочинства, мета, завдання, ціль, задачі.

Статья посвящена рассмотрению природы формирования цели уголовного судопроизводства. Целью работы является определение существования цели уголовного производства в соответствующей системе с учетом эмерджентной природы ее результата. Рассматриваются современные научные точки зрения, предметом которых является цель уголовного производства. Делается вывод о том, что цель уголовного процесса в этой области права лишена субъективного признака, что исключает ее существование. В конце утверждается, что о цели в уголовном производстве следует вспоминать, когда речь идет о деятельности конкретного участника производства, которому присуще моделирование будущего результата, но ее нельзя считать общей целью уголовного процесса. Учитывая эмерджентные свойства его конечного результата, сделана попытка доказать отсутствие общей цели уголовного процесса, и вместо нее определено наличие назначения уголовного судопроизводства как внешнего фактора, который обуславливает содержание и структуру соответствующей деятельности и правовой области. Даны рекомендации касательно последующих исследований, в которых целесообразно рассмотреть внутреннее содержание назначения уголовного судопроизводства, его виды и факторы воздействия на него.

Ключевые слова: назначение уголовного судопроизводства, цель, задачи, предназначение, роль.

The article considers the nature of the formation of the purpose of criminal proceedings. The aim of the work is to determine the existence of the purpose of criminal proceedings in accordance with the system taking into account the emergent nature of its results. Considered modern scientific point of view, the subject of which is the purpose of criminal proceedings. Concludes that the purpose of the criminal process in this area of law is devoid of subjective evidence that excludes its existence. At the end stated that the purpose of a criminal proceeding should remember when it comes to activities of a particular participant in the proceeding, which is inherent in modeling of future results, but it can not be regarded as general purpose of criminal proceedings. Given the emergent properties of the final result of his attempt to prove the absence of a common goal of the criminal process and instead determined that there purpose of criminal proceedings, as an external factor, which determines the content and structure of the relevant activities and the legal field. Recommendations regarding further research in which it is advisable to consider the appointment of the internal contents of the criminal proceedings, its types and factors of influence on him.

Key words: the purpose of criminal proceedings, the purpose, objectives, purpose, role.

Кримінальний процес є складною системою, яка пов'язує зміст і результати діяльності багатьох учасників провадження в єдине ціле. Перелік наукових вимог до кримінального процесуального законодавства налічує багато теоретичних положень, що задають орієнтири на його гармонійний зміст, внутрішню стабільність та універсальність. Найважливіше значення серед цих факторів посідає така категорія як мета. Мету можна визначати щодо різних явищ і напрямків діяльності. У кримінальному провадженні цю категорію переважно застосовують щодо загальної системи кримінального судочинства, називаючи її метою кримінального процесу,

щодо моделі бажаного результату сторін судочинства й щодо уявлення про кінцеве рішення конкретного кримінального провадження. Незважаючи на таке розмаїття прояву мети у кримінальному процесі, ця категорія посідає місце серед найголовніших системоутворюючих факторів кримінального судочинства. Чітке розуміння її змісту, знаходження внутрішніх і зовнішніх протиріч визначають шлях до побудови якісної системи кримінального провадження під час реформ, її стабілізацію або напрямків удосконалення в часи становлення державності в Україні. Означене місце мети серед наукових положень науки кримінального процесу й обумовлює

високу актуальність телеологічних досліджень у галузі кримінального судочинства.

Визначення мети діяльності завжди є головним кроком, що передує її початку, на якому відбувається формулювання вимог до її суб'єктів, засобів і способів дій. Враховуючи конфліктне середовище кримінального судочинства, до відповідної діяльності пред'являється багато вимог, що мають сформувати універсальну і стабільну процесуальну систему. Її формування починається з визначення мети, яка задає вектор на створення структури внутрішніх механізмів, принципів, гарантій тощо. Однак мета завжди носить суб'єктивний характер і не сприймається без певного носія, яким є її суб'єкт. Природа кримінального судочинства є складною, не в кожному кримінальному провадженні можливо чітко визначити перспективу кінцевого результату. Проблематика питання зростає під час сприйняття результату системи кримінального процесу як такого, що характеризується високим рівнем емерджентності [1, с. 68]. Саме тому в науці кримінального судочинства мета привертає багато уваги дослідників. Найсуттєвіші здобутки з цього питання знаходимо в роботах О. Александрова [2], А. Барабаша [3], А. Верещагіної [4, с. 88], І. Дубіни [5], А. Козявіна [6], М. Костіна [7], Л. Лобойка [8, с. 273], В. Маляренка [9], Л. Масленнікової [10], О. Мізуліної [11], О. Попова [12], Б. Розовського [13, с. 17], В. Томіна [14, с. 53] та інших. Учені визначають метою різні положення кримінального процесуального законодавства, дискутують щодо питання механізму її досягнення, проте дослідження, що враховує обов'язкову емерджентність результату провадження і співвідношення такої організації кримінального процесу з його метою, в сучасній науці ще не було. На підставі наведеного вважаємо за можливе сформулювати мету цієї роботи як визначення існування мети кримінального провадження у відповідній системі з урахуванням емерджентної природи її результату.

Лінгвісти метою називають те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [15, с. 661]. У науці кримінального процесу мета судочинства викликає багато запитань щодо її змісту й місця серед системоутворюючих факторів. У попередніх роботах нами коротко досліджувалися питання співвідношення мети, завдань і призначення. Однією із проблем, що викликає відсутність стабільності наукової думки про мету провадження, була визначена відсутність її нормативного закріплення й багате розмаїття наукових точок зору [16, с. 35].

Метою кримінального судочинства вчені називають різні теоретичні положення кримінального процесу. Л. Масленнікова розглядає як мету кримінального процесу застосування норм матеріального кримінального права [10, с. 117]. М. Строгович метою судочинства називав виявлення істини у кримінальній справі, встановлення винуватості та справедливе покарання особи, яка вчинила злочин, огороження від безпідставного звинувачення невинної людини і здійснення виховного впливу на громадян [17, с. 24]. Окремі вчені називають юри-

дичною метою кримінальної процесуальної діяльності результат, на який вона спрямована і чим вона завершується, – вирок чи інше остаточне рішення у кримінальній справі [2, с. 3]. Б. Розовський, логічно й послідовно аналізуючи положення науки кримінального процесу, метою називає виявлення й розкриття злочину, викриття винного, справедливе його покарання та недопущення покарання невинуватого [13, с. 144]. В. Томін розглядає мету як дворівневе явище. До першого (найвищого) рівня учений відносить охорону умов існування й розвитку суспільства. Метою другого рівня дослідник називає ефективне провадження в більшості кримінальних справ [14, с. 55].

Наведені точки зору визначають сучасний стан наукового уявлення про мету кримінального провадження. Однак пропонуємо звернути увагу на розуміння цієї категорії лінгвістами, які в основу поняття покладають суб'єктивне ставлення-уявлення про бажаний результат певної діяльності. Отже, на підставі такого розуміння можна метою вважати положення, що запропоновані Л. Масленніковою, М. Строговичем, Б. Розовським. Проте виникає ключове питання: для кого ці положення будуть метою? Відповідь теж достатньо проста – для слідчого, сторони обвинувачення тощо. Таке відношення до формулювання мети, як на нас, є недопустимим. Інше ставлення можна висловити щодо розуміння мети кримінального провадження В. Томіним, на що звернемо увагу далі.

Кримінальне судочинство, його зміст і результат створюють всі його учасники. Кожен суб'єкт певним чином впливає на кінцевий його результат, чому сприяє зміст всієї системи кримінального провадження, його внутрішня структура й основні засади. Відповідно, ставлення однієї особи, формування нею моделі кінцевого результату, взагалі неможливість наближення до мети провадження. Це буде ціллю діяльності лише однієї сторони. Інакше сумніви виникають щодо існування основоположних принципів кримінального процесу, якими є змагальність і рівність перед законом і судом. Отже, є наявним емерджентність такого фактору як мета кримінального провадження. Тобто зміст цієї категорії не може визначатися конкретним учасником кримінального провадження, як і відноситися до інтересу однієї сторони процесу. Бачення перспективи кінцевого результату має відбуватися з огляду на зміст уявлень про нього всіх сторін провадження, що є неможливим. Підтвердження цьому знаходимо в роботі А. Верещагіної. Науковець, звертаючи увагу на зв'язок розглядуваного поняття із суб'єктом, що його формулює, відносить мету до умовних явищ у кримінальному процесі. Дослідник слушно підкреслює, що через цей інститут (кримінальне судочинство) реалізується політика, яка бажана для суспільства в цілому, що є деяким усередненим варіантом інтересів багатьох людей і соціальних груп [4, с. 88]. Наприкінці роботи А. Верещагіна, спираючись на дуалістичність кримінального провадження, що заснований на поєднанні публічного і приватного начал кримінального процесу, робить висновок, що

частково відображає емерджентні властивості результату цієї діяльності. Науковець вважає, що практичне значення має не регламентація правильної мети, а регламентація інститутів, які б дозволили адекватно реалізувати обидва начала [4, с. 89]. Таким чином, мета кримінального процесу в цій галузі права позбавлена суб'єктивної ознаки, що виключає її існування. Однак кінцевий результат діяльності все ж існує, і певний спрямовуючий вектор впливає на його зміст. Звернемось до думки А. Верещагіної, яка таким фактором слушно визначила бажання суспільства, що відображається на політичному рівні в державі. Такий елемент дійсно є вектором, що спрямовує систему в єдине русло функціонування згідно з чітко визначеним напрямом. На відміну від мети, він формується ззовні системи і також є системоутворюючим фактором. Щодо кримінального процесу, його вплив досягає максимального рівня під час формування відповідної системи (розробки і прийняття КПК України) або її вдосконалення. Отже, слід повернутися і визнати слушною з несуттєвою поправкою термінології думку В. Томіна, який визначив мету вищого рівня як охорону умов існування й розвитку суспільства, яка має основу, що виходить за межі кримінального провадження і більше визначає його призначення.

З огляду на наведене, слід визнати правильним підхід російського законодавця, який в КПК РФ,

що був прийнятий у 2001 році, застосував термін «призначення кримінального судочинства». Таким підходом він відійшов, можливо, не зовсім обгрунтовано, від дискусії про співвідношення мети й завдань кримінального провадження. Наступним рівнем розвитку, як на нас, має стати конкретизація завдань кримінального провадження, мети окремих сторін провадження і призначення кримінального судочинства, яке буде виражати чітку ієрархічність спрямування системи кримінального провадження й емерджентну властивість його результату, відповідати всім принципам і реаліям кримінального судочинства.

Таким чином, на нашу думку, про мету у кримінальному провадженні слід згадувати, коли йдеться про діяльність конкретного учасника провадження, якому притаманне моделювання майбутнього результату, проте її не можна визнавати загальною метою кримінального процесу. З огляду на емерджентну властивість його кінцевого результату, була зроблена спроба довести відсутність загальної мети кримінального процесу, і замість неї визначено наявність призначення кримінального судочинства як зовнішнього фактору, що обумовлює зміст і структуру відповідної діяльності і правової галузі. У наступних дослідженнях буде корисним розглянути внутрішній зміст призначення кримінального судочинства, його види і фактори впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Журба А.І. Емерджентність спрямовуючих факторів кримінального судочинства України / А.І. Журба // Наука і правоохорона. – 2013. – № 4 (22). – С. 65–69.
2. Александров А.С. Назначение уголовного судопроизводства и наказания : монография / А.С. Александров, И.А. Александрова, И.В. Круглов. – Новгород : НА МВД РФ, 2006. – 111 с.
3. Барабаш А.С. Публичное начало российского уголовного процесса / А.С. Барабаш. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2009. – 420 с.
4. Верещагина А.В. О цели уголовного судопроизводства / А.В. Верещагина // Вестник Томского государственного университета. Общественно-научный периодический журнал. – 2006. – № 292. – С. 88–90.
5. Дубина И.А. Задачи досудебного уголовного судопроизводства и роль прокурора в их достижении : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / И.А. Дубина. – Волгоград, 2006. – 203 с.
6. Козьявин А.А. Социальное назначение и функции уголовного судопроизводства : монография / А.А. Козьявин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 272 с.
7. Костин М. Мета кримінального судочинства: Поняття і сутність / М. Костин // Право України. – 2008. – № 4. – С. 80–83.
8. Лобойко Л.М. Методи правового регулювання у кримінальному процесі України : дис. докт. юрид. наук : 12.00.09 / Л.М. Лобойко. – Дніпропетровськ, 2006. – 437 с.
9. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : дис. докт. юрид. наук : 12.00.09 / В.Т. Маляренко. – Х., 2004. – 450 с.
10. Масленникова Л.Н. Публичное и диспозитивное начала в уголовном судопроизводстве России : дис. докт. юрид. наук : 12.00.09 / Л.Н. Масленникова. – М., 2000. – 555 с.
11. Мизулина Е.Б. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства : дис. докт. юрид. наук : 12.00.09, 12.00.11 / Е.Б. Мизулина. – Ярославль, 1991. – 269 с.
12. Попов А.П. Целеполагание в современном отечественном уголовном судопроизводстве : дис. докт. юрид. наук : 12.00.09 / А.П. Попов. – Нижний Новгород, 2006. – 458 с.
13. Розовский Б.Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса : эссе / Б.Г. Розовский. – Луганск : РИО ЛАВД, 2004. – 600 с.
14. Уголовный процесс. Проблемные лекции / под ред. В.Т. Томина, И.А. Зинченко. – М.: Изд-во «Юрайт», 2013. – 799 с.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
16. Журба А.І. Ієрархічність спрямування системи кримінального судочинства України / А.І. Журба // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 2 (30). – С. 34–40.
17. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1958. – 703 с.